

Borluk Vadisi Kaya Resimlerinin Sanatsal Açından Önemi

Murat ÇİFTÇİ¹

Öz

Anadolu coğrafyasının kuzeydoğu bölümünde yer alan Kars, kaya resimleri bakımından zengin bir bölgedir. Kars il sınırları içerisinde bulunan Borluk vadisi birbirinden farklı birçok figürün çiziminin bulunduğu bir yerdir. Bu araştırmada Borluk vadisinde yer alan kaya resimlerinin gerek konusu gerek çizim yöntemleri açısından sanatsal yönü irdelenmiştir. Kars Borluk vadisi kaya resimlerinin sanatsal yönü incelenirken dünyanın başka coğrafyalarında bulunan kaya resimleriyle benzerlikleri de dikkate alınmıştır. Borluk vadisi kaya resimleri ile Kars il sınırları içerisindeki diğer bölgelerdeki kaya resimleri de karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçları göstermiştir ki Borluk vadisi kaya resimlerinin benzerleri Orta Asya coğrafyasının çeşitli bölgelerinde bulunmakta olup göçer-konar insanların hayat anlayışının sanatsal bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yansıma kayalar üzerine betimlenen birbirinden farklı birçok figürde kendini göstermektedir. Ayrıca Orta Asya merkezli Türk dünyası coğrafyasında taşlara işlenen bu benzer motifler Türk kültür ve sanatının geçmişten günümüze kanıtları niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Kars, Borluk Vadisi, Kaya Resmi, Sanat, Kültür

The Artistic Importance of Borluk Valley Rock Paintings

Abstract

Kars, located in the northeastern part of the Anatolian geography, is a region rich in rock paintings. Borluk valley, located within the borders of Kars province, is a place where many different figures are drawn. In this research, the artistic aspect of the rock paintings in the Borluk valley was examined in terms of both their subject and drawing methods. While examining the artistic aspect of the Kars Borluk valley rock paintings, their similarities with the rock paintings found in other geographies of the world were also taken into account. The rock paintings of the Borluk valley and the rock paintings in other regions within the borders of Kars province were also compared. The results of the research showed that the rock paintings of Borluk valley are found in various parts of the Central Asian geography and reflect the artistic perspective of the nomadic people's understanding of life. This reflection shows itself in many different figures depicted on the rocks. In addition, these similar motifs engraved on stones in the geography of the Turkic world centered in Central Asia are the proofs of Turkish culture and art from the past to the present.

Keywords: Kars, Borluk Valley, Rock Painting, Art, Culture

Atıf İçin / Please Cite As:

Çiftçi, M. (2023). Borluk Vadisi kaya resimlerinin sanatsal açıdan önemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 1177-1192. doi:10.33206/mjss.1299525

Geliş Tarihi / Received Date: 19.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.07.2023

¹ Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Bölümü, murat.ciftci.4004@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-1297-1213

Giriş

Coğrafya

Türkiye coğrafyası matematiksel ve özel konumu itibarıyla Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında bulunduğu için jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir coğrafyadır (Özey, 2002, s.1 vd.). Türkiye coğrafyasının Kuzeydoğu Anadolu bölümünde yer alan Kars İlinin kuzeyinde Ardahan, güneyinde Ağrı, güneydoğusunda Iğdır, batısında Erzurum ve doğusunda Ermenistan yer alır. Kars ili 1768 metre yüksekliğe sahiptir. Bu yüksek coğrafyada iki önemli geçit bulunmaktadır. Bunlardan biri 2260 metre yükseklikteki Hanlar Geçidi, diğeri ise Kars-Kağızman arasına konumlanan 2020 metre yükseklikteki Paslı Geçididir. (Sevindi, 1999, s.5 vd.).

Yüksek dağlarla çevrili olan Kars'ın kuzeyinde Akbaba ve Kısır Dağları, güneyinde Ağrı Dağı ve Aras Güneyi Dağları, kuzeybatıda Allahuekber Dağları ile il topraklarının merkezinde Yağlıca, Kotur ve Dumanlıdağ Dağları temel coğrafi yükseltileri oluşturmaktadır (Demir, 2013, s. 1-2).

Bölgenin başlıca akarsuları Aras Irmağı, Arpaçay ve Kars Çayıdır. Aras Irmağı Bingöl Dağlarının kuzeybatı eteklerinden kaynağını alarak Erzurum/Pasinler, Kars/Kağızman ve Iğdır Ovalarını dolaşır ülke topraklarının dışına çıkmaktadır. Aras Irmağının önemli bir kolu olan Arpaçay Türkiye Ermenistan sınırını boyunca akışına devam etmektedir. Kars Çayı ise Sarıkamış yakınlarındaki dağlardan kaynağını alıp Arpaçay'a karışır (Bingöl, 2016, s. 348-349; Erinc, 1953, s.92-93).

Şiddetli karasal iklim şartlarının hâkim olduğu Kars coğrafyasında ortalama sıcaklık değerleri düşüktür ve düzensiz bir yağış rejimine sahiptir. Bölge bitki örtüsü açısından incelendiğinde bozkır bir yapının hâkim olduğu görülür. Bunun yanında çayırılık alanlar da bölgedeki hâkim bitki türlerindedir (Demir, 2013, s.30 vd.; Özey, 2002, s. 30).

Kars Kaya Resim Araştırmaları, Kaya Resimlerinin Dayandırıldığı Temeller ve Doğu Anadolu Bölgesi ve Kars Kaya Resimlerinin Orta Asya Bağlantıları

Kars İli ve çevresinin köklü bir tarihi geçmişi vardır. Bu köklü geçmişin aydınlatılması yolunda 1940'lı yılların başında bölgede İ. K. Kökten tarafından önemli araştırmalar yapılmıştır. Kökten saha çalışmaları neticesinde birçok tarih öncesi yerler ve tarihi eserler tespit etmiştir. Ayrıca bahsi geçen bölge üzerindeki doğal tarihi yollar, coğrafi yüzey şekilleri, iklim ve bitki örtüsü üzerine de araştırmalar yapıp önemli tespitlerde bulunmuştur (Kökten, 1943, s.601-613). Bölgede Kökten'in öncülük ettiği tarih öncesi araştırmaları bilim insanları günümüze değin çeşitli araştırma konularında devam etmiştir. Bu araştırma konularının bir yönünü kaya resimleri (Petroglif) oluşturmaktadır.

Kars coğrafyasında araştırma tarihinin çok eskiye gitmediği kaya resim çalışmaları üzerine E. Anati (Anati, 1968), M. Uyanık (Uyanık, 1968; 1972), M. Alok (Alok, 1988), O. Belli (Belli, 2007), S. Somuncuoğlu (Somuncuoğlu, 2011a), İ. K. Kökten (Kökten, 1943), H. Karpuz (Karpuz, 19779, A. Ceylan (Ceylan, A. 2022), O. Özgül (Özgül, 2018), Y. Günaşdı (Günaşdı ve Karcıoğlu, 2022), N. Ceylan (Ceylan, N. 2016; 2018), A. Bingöl (Bingöl, 2016), M. Karageçi (Karageçi, 2016), İ. Üngör (Üngör, 2016; 2018) gibi araştırmacılar çalışmalar yürütmüşlerdir (Özgül-Bingöl, 2021, s.494-495).

Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasının devamı niteliğinde olan Doğu Anadolu Bölgesinde tespit edilen kaya resimleri, kaya resim geleneğinde olduğu gibi yüksek rakımlı dağ eteği, yayla ve kayalık alanlarda görülmüştür. Bazen dini, bazen kült, bazen de sınır belirlenmesinde bir işaret amaçlı kullanılmışlardır. Kaya resimlerinin Doğu Anadolu Bölgesinde yoğun olarak görüldüğü bölgeler Van, Hakkâri, Ardahan, Kars, Erzurum ve Erzincan'dır (Ceylan, 2022, s.49). Bilim insanları yapılan araştırmalar sonucu Kars bölgesinde: Kurbanğa mağarası kaya resimleri, Yazılıkaya kaya resimleri (Bingöl, 2003, s.174), Geyiklitepe kaya resimleri, Karaboncuk-Çeşmebaşı kaya resimleri, Yağlıca kaya resimleri, Tunçkaya kaya panoları, Çiçekli kaya panoları, Kömürlü kaya panoları, Kömürlü-Emir Kazgan kaya resimleri, Dereçi kaya resimleri, Digor/Dolaylı kaya resimleri (1. ve 2. alan), Doyumlu kaya resimleri ve araştırmamıza konu olan Borluk vadisi kaya resimleri tespit edilmiştir.

Kaya resimleri neredeyse tüm ülkelerde düzensiz bir şekilde görülmektedir. Tarih öncesi kaya resimleri insanlığın kültürel, bilişsel ve sanatsal başlangıçlarına dair sahip olduğumuz en büyük kanıtları temsil etmektedir. Göreceli kalıcılığının etkisiyle bugüne kadarki toplumların inançlarını ve kültürel geleneklerini derinden etkilemiştir. Bu nedenle insanlığın kolektif hafızasının ayrılmaz bir parçası ve kültürel evrimimizin hayatta kalan en önemli tanığıdır (Bednarik, 2020).

Kaya resimlerinin sanatsal yönünün anlaşılmasında, çeşitli dinsel inançların, coğrafi şartlara bağlı olarak gelişen Orta ve İç Asya faunasının ve bütün bu kriterlere bağlı olarak gelişen hayat tarzının bir gereği olarak ortaya çıkmış olan hayvan üslubunun bilinmesi önemlidir. Milattan önce etnik oluşumlardan söz etmenin erken olduğu devirlerde zaman içinde hayvan tasvirleri yaygınlaşmaya başlamış ve hayvan üslubunu doğuracak bir üslup birliğine doğru gidilmiştir. Hayvanların insanların soylarının dayandığı hayvan atalar olarak görülmesi, koruyucu ruh olduklarına inanılması, kalıntılarına saygı gösterilmesi, hayvanın kılığına girildiğinde gücüne sahip olduğuna inanılması gibi hususlar hayvan tasvirlerinin yapılmasına ve zamanla bir sanat üslubunun doğmasına neden olmuştur. Hayvan üslubunun ortaya çıkmasını sağlayan diğer unsurlar gök-yer-su tasavvurları ve Şamanizm ile de bağlantılıdır. Hayvan üslubunun ilk örnekleri en erken devirlerden itibaren özellikle kayalar üzerine çizilen hayvan figürlerinde görülür. Av ile ilgili figürler ve hayvanların hayvanlarla ve insanlarla mücadelelerini konu alan figürler hayvan üslubunun ilk betimlemelerini teşkil etmektedir (Çoruhlu, 2007, s.147-150). Orta Asya'daki kaya resimlerinin bir kısmındaki hayvan üslubu Türk sanatının önemli sanat üslubudur. Hun devrinden Göktürk devri sonrasına kadar kaya resimlerinde teknik ve estetik açıdan fazla bir farklılık göstermez. Birbirinden farklı önemli merkezlerdeki kaya resimlerinin örneklerinin farklı yerlerde arkaik görünümleri bulunmaktadır. Bu sebeple kaya resimleri Türk sanatı devirlerinin temellerini meydana getiren ikonografik ve ikonolojik niteliklerinden dolayı önemlidir (Ceylan, 2014, s.163 vd.; Ceylan ve Özgül, 2018, s.628; Çoruhlu, 2006, s.12 vdd.).

Kaya resim sanatı incelendiğinde resmin yapıldığı taş, bulunduğu yer ve yön kutsal kabul edilmektedir. Bunun yanında kullanılan renkler de bir anlam ve kutsallık içerir. Ayrıca taşa işlenen figürün de manevi bir anlamı vardır. Bu nedenle sanat yapan kişinin yani zanaatkarın Tanrı-dünya dünya-insan birlikteliğini içinde hissetmesi ve çizimlerini hem yaratma edimi hem de inanç yüceliği içinde üretmesi söz konusu olmaktadır (Mercan, 2019, s.760). Yazılı iletişimin en erken unsurları olan kaya resimleri ayrıca milletin sosyal hayatlarını, ekonomilerini, sevinçlerini, üzüntülerini, beslenme şekillerini, üreme ve doğumlarını bize gösteren en önemli delillerdir (Ceylan, 2018, s.10; Üngör, 2016, s.364; Üngör, 2018, s.332).

Doğu Anadolu Bölgesinde tespit edilen kaya resimleri belki de Orta Asya kaya resim sanatının Ön Asya'daki en önemli uzantısıdır. Çünkü MÖ II. Binyıldan itibaren Altay-Sibirya kaya resim sanatı öncelikle Orta Asya'ya daha sonra ise Hazar Denizi'nin kuzey ve güney yönünden olmak üzere Anadolu'ya yayıldığı görülür. Doğu Anadolu ise bu yayılımın tam merkezinde bulunmaktadır (Ceylan ve Aydın, 2021, s.541; Ceylan, 2022, s.49; Yılmaz, 2013, s. 224-225).

Doğu Anadolu kaya resimleri Paleolitik Çağ'da ortaya çıkıp Demir Çağ'ın sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemde genel olarak mağara duvarlarında ve sığınakların olduğu korunaklı yerlerde ortaya çıkan kaya resimlerinde aşı boyası ile yapım tekniği görülmüştür (Malatya Arslantepe boyalı duvar resimleri gibi). Doğu Anadolu kaya resim alanları incelendiğinde Kars-Ardahan bölgesinde tespit edilen kaya resimlerinin Tunç devrini yansıttığı düşünülmektedir (Alok, 1988, s.5; Belli, 2007, s.52).

Doğu Anadolu'da tespit edilen kaya resimlerinde işlenen temalar incelendiğinde çoğunlukla av ve tuzak sahneleri, dağ keçisi, geyik, köpek, yaban domuzu, koyun, at, süvari, çeşitli şekiller ve güneş, yıldız gibi kozmik öğeleri simgeleyen işaretler bulunmaktadır. Tespit edilen bu kaya resimlerinin yapım şekillerine bakıldığında dövme, çizme, boyama ve kabartma gibi tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. (Ceylan, 2018, s.1 vd.; Ceylan-Karageçi, 2020, s.43; Çoruhlu, 1993, s.13 vd.).

Doğu Anadolu'da kaya resmi tespit edilen alanlar içerisinde Kars-Ardahan platosu ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bölgedeki konar-göçer kültürlerin göç yolları üzerindedir. Ayrıca yaylacılık faaliyetleri açısından da uygun koşullara sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Çıldır Başköy kaya resimlerinin Doğu Anadolu'daki en büyük av merasimini ifade eden bir betimleme olduğu önemli ölçüde düşünülebilir (Ceylan, 2015a, s.7 vd.). Bunun yanında Kars-Kağızman Geyiklitepe kaya resimlerinde hareket halinde betimlenen geyikler ve peşlerindeki avcılar mistik bir yaşamı anlatmaktadırlar. Aynı kayalık alanda bu betimlemelerin yanında runik alfabe ile yazılmış cümleler bulunmaktadır. Geyiklitepe runik alfabesi ile yazılan cümleler Anadolu'da Ön Türklerin kullandıkları en eski Türkçe yazı olabilir. Bu durum burasının Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir² (Ceylan, 2008a, s.32-33; Ceylan, 2008b, s.225-228; Ceylan, 2016, s.88-90; Ceylan, 2018, s.871 vd.; Ceylan, 2022, s.50; Ceylan ve Özgül, 2018, s.70; Özgül, 2018, s.893 vd.; Özgül, 2021, s.812). Kaya resimleri ile birlikte çizilen damgalar ve runik harfler

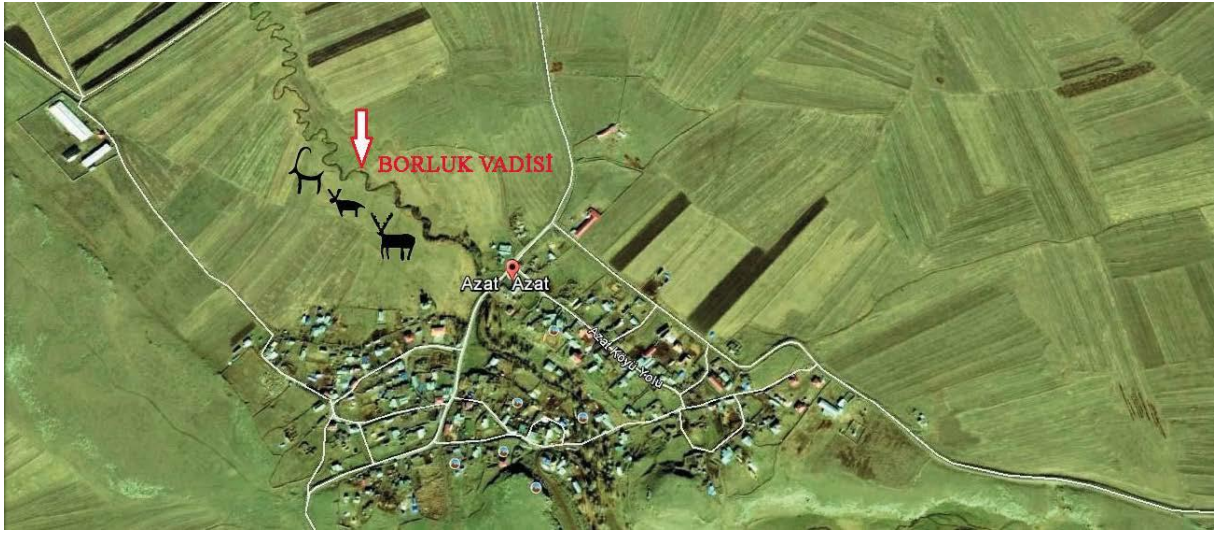
² Runik harflerin benzerleri Erzurum ili Karayazı ilçesine bağlı Salyamaç köyünde bulunan Cunni mağarasında bulunmaktadır. Cunni mağarasında Eski Türk Alfabesi (runik) harflerinden 5 tanesinin varlığı kesin olarak tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ceylan, 2002; Ceylan ve Günasdı, 2020, s.4-9).

erken dönem Türk tarihinin başlangıç noktalarının yeniden yorumlanmasında Türk tarihi erken dönemi mühürleri olarak Anadolu'ya damgasını vurmuştur. Bu nedenle bölgedeki Türk inanç sisteminin sosyolojik yansımaları olarak kaya resimleri, runik harfler, insan biçimli heykeller ve mezar taşları büyük bir önem arz etmektedir (Ceylan ve Üngör, 2020, s.43; Özgül, 2015, s.181).

Borluk Vadisi Kaya Resimleri

Kaya Resimleri Kars İl merkezinin 6 km batısında yer alan Azat Köyü sınırları içerisindeki Borluk vadisinde yer almaktadır. Burada 39 adet figür tespit edilmiştir. Bunların 4'ü insan, 9 tanesi erkek dağ keçisi, 3 tanesi dişi dağ keçisi, 3 tanesi yaban sığırdı, 3 tanesi dağ koyunu, 1 tane oğlak, 2 tane geyik, 5 tane domuz, 2 süvari, 1 adet dağ keçisi avlayan insan ve 6 tane tanımlanamayan çizim şeklindedir (Bingöl, 2016, s.347 vd.; Ceylan ve Bingöl, 2020, s.36-41; Ceylan, 2006, s.173; Ceylan, 2015b, s.173; Ceylan vd., 2018, s.84; Karageçi, 2016, s.253 vd.).

Kars bölgesi Borluk vadisi kaya resimlerinin kesin bir tarihlendirmesi yapılamamaktadır. Fakat Tunç çağından itibaren bölgeye gelen göçer-konar topluluklar tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Ceylan, 2022, s.170). Kars bölgesinde yapılan tarih öncesi araştırmaları sonucu tespit edilen yerleşim alanları bu görüşü güçlendirmektedir.

Resim 1. Borluk Vadisi Uydu Görüntüsü (Alpaslan CEYLAN Arşivi)

Resim 2. Borluk Vadisi

Kars Borluk vadisi kaya resimlerinin sanatsal açıdan değerlendirilmesinde hayvan üslubunun işlendiği temaların ağırlık kazandığı görülür. Bunun yanında ayrıca çizimi yapılan taşın cinsi ve yüzeyi, kaya resim çizim tekniği, çizimi yapılan figürlerin türleri ve sınıflandırılması, betimleme yapılırken figürün durağan ya da hareket halinde olup olmaması, bahsi geçen bölgedeki birbirinden farklı kaya resim alanlarında tespit edilen çizimlerin benzerlik ve farklılık bakımından dağılımı ve kronolojik olarak tarihin hangi dönemine

denk geldiği sanatsal açıdan irdelenmelidir. Tespit edilen bu kaya resimlerinin Orta Asya merkezli Türk Dünyası coğrafyasının hangi bölgelerinde benzerlerinin bulunduğu ve Türk sanat tarihinin kökleri açısından bağlantıları sanatsal bakımdan değerlendirmeler yapılırken üzerinde önemle durulması gereken konulardır.

Borluk vadisi kaya resimlerinin de içerisinde yer aldığı Kars ve çevresindeki kaya resimlerinin çiziminin yapıldığı taş yüzeyler incelendiğinde andezit ve bazalt kayaların tercih edildiği görülür. Özellikle kayanın düz ve düzgün olan kısımlarına çizim işlemi uygulanmıştır. Bölgede çoğunlukla çizim için anıtsal kaya alanı bölgeleri tercih edilirken farklı olarak Kurbonağa mağarasında mağaranın dış yüzeyi ve tavanı tercih edilmiştir (Ceylan, 2022, s.121). Kaya resim alanlarındaki çizim tekniklerine bakıldığında çizgi, oyma, kazıma, dövme, gağalama ve çizgi gağalama tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklerin içerisinde en fazla çizgi tekniği kullanılmıştır. Dövme, kazıma, gağalama teknikleri çizgi tekniğine göre daha azdır. En az uygulanan teknik ise oyma tekniği olup Yağlıca ve Digor Dolaylı kaya resimlerinde kullanılmıştır (Ceylan, 2022, s.155; 200). Borluk vadisi kaya resimlerinin çizim tekniği incelendiğinde genel olarak dövme, vurma ve kazıma tekniği kullanılmıştır. Özellikle keçi çizimlerinde gağalama, çizgi ve çizgi-gağalama tekniği ağırlıktadır.

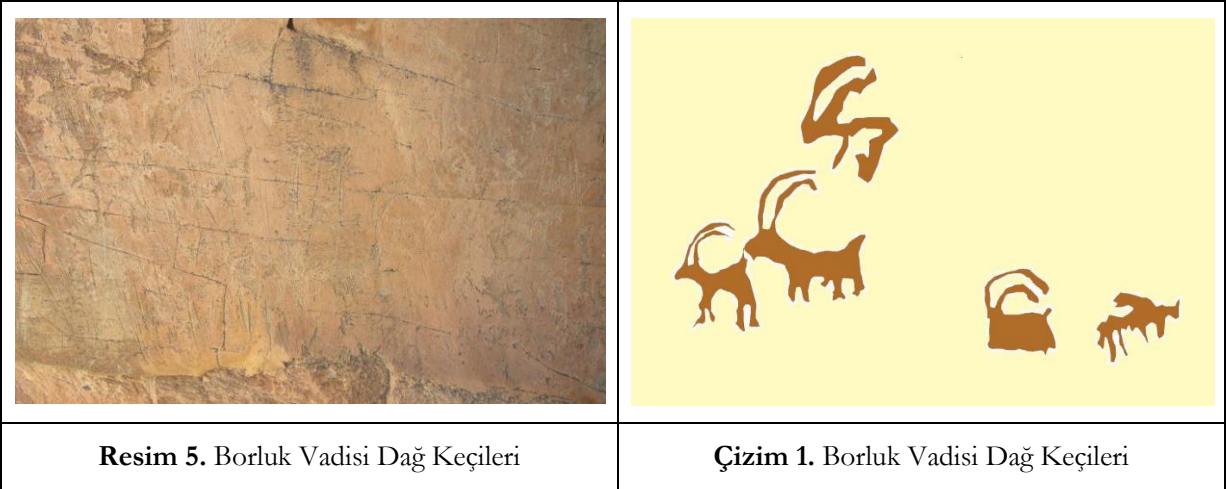

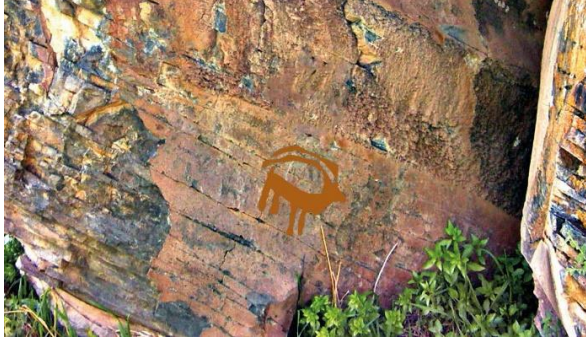
Resim 3. Kaya Resimlerinin Olduğu Kayalığın Uzaktan Görünümü

Resim 4. Borluk Vadisi Kaya Resimleri

Kars ve çevresi kaya resim alanlarında hayvan, insan, tuzak sahnesi, hayat ağacı, güneş kursu, antropomorfik tasvir ve tanımlanamayan figürler olmak üzere 30'un üzerinde farklı figür tespit edilmiştir. Bu figürlerin içerisinde özellikle bozkır yaşantısının sanatsal bir yansıması olan hayvan üslubunun ağırlık kazandığı hayvan figürleri bütün merkezlerde çokça görülür. Bahsi geçen diğer figürler ise hayvan figürlerine nispeten daha azdır. Üst, Orta ve Alt olmak üzere 3 ana grupta toplanan Borluk vadisi kaya resimlerinde ise 30'un üzerinde tespit edilen bu figürlerin en az 8 tanesi betimlenmiştir. En çok betimlenen figür ise erkek ve dişi olmak üzere vücut hatları belirtilen dağ keçileridir. Panonun tamamına serpiştirilmiş olan dağ keçileri farklı büyüklükte çizilmişlerdir. Dağ keçilerinin bir kısmı sağ tarafa bir kısmı mı ise sol tarafa hareket halinde çizilmişlerdir. Kayanın ortasındaki keçiler daha küçük boyutludur. Keçilerin birçoğunda kuyruk mevcuttur ve bazılarının cinsel organı da çizilmiştir. Bu durum cinsiyet belirleme açısından önemlidir. Bacakları belirgin olarak çizilen keçilerin en belirgin unsurları boynuzlarıdır. Boynuzlar geriye doğru kavisli çizilmişlerdir.

Resim 6. Borluk Vadisi Dağ Keçisi

Çizim 2. Borluk Vadisi Dağ Keçisi

Devrinin sanatkarı olarak adlandırabileceğimiz çizim yapan kişiler figürleri taşa işlerken sabit ya da hareket halinde çizmişlerdir. Borluk vadisi kaya resimlerindeki geyikler ve Digor Dolaylı kaya resimlerindeki dağ keçileri yürür bir vaziyette yani hareketli olarak betimlenmiştir. 16 cm uzunluğunda ve 13 cm yüksekliğinde olan Borluk vadisi geyik figürü sola doğru hareket halinde çizilmiştir. Bu örneklerin yanında Geyikli, Doymulu, Kömürlü ve Kurbanğa Mağarası kaya resimlerinde de hayvanların hareket halinde pastoral çizimleri mevcuttur. Kaya resimlerinde tasvir edilen figürlerin vücut hatları incelendiğinde bazılarının çizim yapan kişi tarafından daha belirgin çizildiği görülür. Bu bakımdan betimlemeyi yapan kişinin üslup özellikleri incelendiğinde bazı figürlerin tek kişinin elinden çıktığı, bazılarının ise farklı üslup özelliklerine sahip insanlar tarafından çizildiği anlaşılır. Örneğin Kurbanğa Mağarası kaya resimlerinde betimlenen dağ keçileri, tek kişinin sanatsal bakış açısının bir yansımasıdır.

Resim 7. Borluk Vadisi Geyik Resmi ve İnsanlar

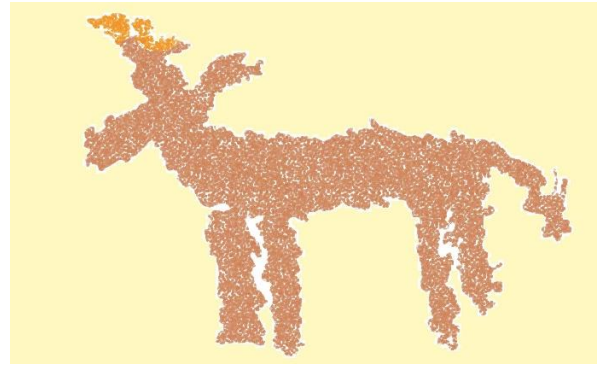

Çizim 3. Borluk Vadisi Geyik Resmi ve İnsanlar

Borluk vadisi kaya resimlerinde betimlenen insan, dağ koyunu, yaban sığı, domuz ve atı ile birlikte süvari figürleri yürür vaziyette çizilmişlerdir. Üç insan ve dokuz hayvandan 8 tanesi soldan sağa ve bir tanesi sağdan sola hareket halindedir ve İnsanların kolları açık durumda gösterilmiştir. Dağ koyunlarının sağa doğru yürür vaziyette olanının baş kısmı silinmiştir fakat kuyruk hatları belirgindir. Sağa doğru hareket halinde olan iki dağ koyunu aynı büyüklüktedir. Diğer bir dağ koyunu ise 14 cm uzunluğunda 9 cm yüksekliğindedir.

Resim 8. Borluk Vadisi Dağ Koyunu

Çizim 4. Borluk Vadisi Dağ Koyunu

Panoya çizimi yapılan bir başka hayvan türü yaban sığırlarıdır. Sola doğru hareket halinde olan yaban sığırlarının gövdeleri iri, boynuzları yarım ay şeklinde ve kuyrukları uzun çizilmişlerdir. Sığır figürlerinin en büyüğü panonun üst kısmında olup 14 cm uzunluğunda ve 6 cm yüksekliğindedir. Borluk vadisinde 3 domuz figürü tespit edilmiştir. Domuzlardan üstteki sol tarafa alttaki sağ tarafa yürür vaziyette çizilmiştir. Sol taraftaki domuz 18 cm uzunluğunda ve 7,3 cm yüksekliğinde, ortadaki domuz ise 10 cm uzunluğunda ve 6 cm yüksekliğinde çizilmişlerdir. Domuz Türk kültüründe karşımıza çıkan bir simgedir. Kaşgarlı Mahmut'a göre On İki Hayvanlı Türk Takviminin on ikinci yılını ifade eder ve eski Türklerde bu yılda kar ve soğuşun şiddetli olacağını belirtir (Divanü-Lugat'it-Türk I, 1985: 346).

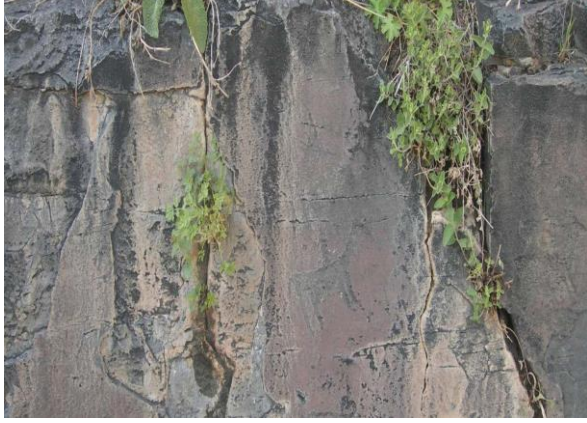

Resim 9. Borluk Vadisi Domuz

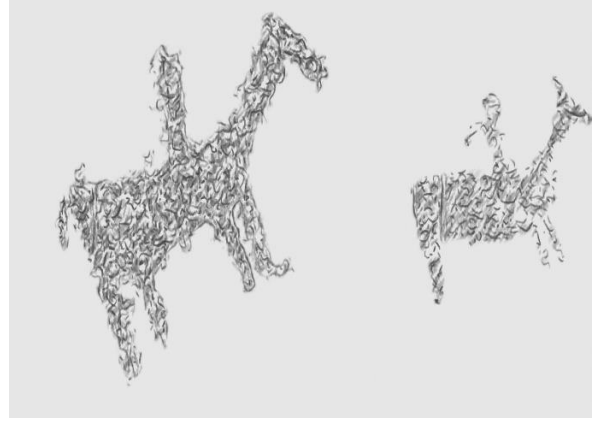

Çizim 5. Borluk Vadisi Domuz

Atlı süvari çizimleri incelendiğinde kaya resimlerinin yoğun olduğu doğu tarafına doğru bir atlı süvari çizimi mevcuttur. Burada atın boyun ve ayak kısımları oldukça orantılı çizilmiştir. Bu çizimin olduğu kayalığın kırık yerinde başka bir atlı süvari çizimi mevcuttur. At figürü belirgin bir şekilde tasvir edilmişken süvari figürü pek belli olmamaktadır. Hareket halindeki atlı süvari eski atlı-göçebe kültürünün sanatsal yansımasıdır ve Orta Asya coğrafyasında yaşayan insanlar gibi savaş ve ava çıktığını gösterir (Günaşdı, 2016, s.398; Günaşdı ve Karcıoğlu, 2022, s.2067). Yine burada dağ keçisi avlayan avcı sahnesi döneminin realist sanat anlayışının bir ürünüdür. Bu sanat anlayışının Avrasya kaya resim sanatı ile benzerlikleri bulunmaktadır.

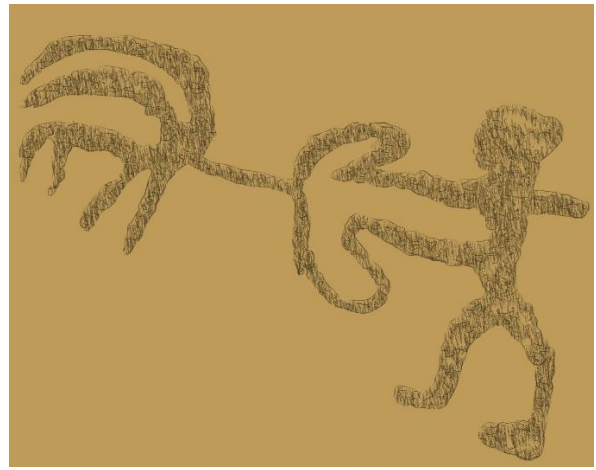
Resim 10. Borluk Vadisi Atlı Süvari

Çizim 6. Borluk Vadisi Atlı Süvari

Resim 11. Borluk Vadisi Av Sahnesi

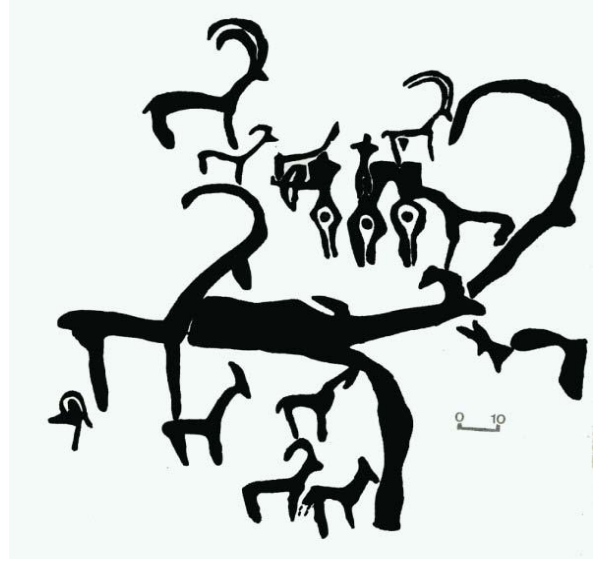

Çizim 7. Borluk Vadisi Av Sahnesi

MÖ II. Binyıl sonrasında bölgeye gelen Ön Türk boylarının bozkır sanatları ile olan ilişkileri dikkate alındığında Kars ve çevresindeki kaya resim alanlarında işlenen figürlerin Orta Asya kaya resimleri ile olan benzerlikleri dikkat çekmektedir. Kars ve çevresindeki kaya resim alanlarında en çok çizilen figür geyik ve dağ keçisi betimlemeleridir. Geyik, Türk sanatının en önde gelen temalarından biridir. Geyik temasını da içeren Borluk vadisi kaya resimlerinin benzerlerine Kuzeybatı Özbekistan'da yer alan Bukentau Dağlarının eteklerinde (Khujanazarov, 2011, s.99-112), Moğolistan'da ise Bayan Ogly (Tepfer, 2013, s.151 vd.), Hövsgöl Aimag'ta (Tepfer, 2011, s.133 vd.) ve Tamgalısay'da (Francfort, 1995, s.167 vd.) rastlanır. Dağ keçisi özgürlüğüne düşkün ve evcilleştirilemez bir hayvandır. Bu nedenle Türkler için değerli bir konumdadır ve Türk kaya resim sanatında en çok işlenen temalardan biri olmuştur. Borluk vadisi'nde 9 erkek ve 3 dişi olmak üzere, Digor Dolaylı kaya resimlerinin 3. Panosunda da yer alan dağ keçisi figürlerinin benzerlerine Orta Asya'da bulunan Baga Oigor (Bourgeois, 2008-2009, s.1 vdd.), Tamgalısay (Hermann, 2011, s.26 vd.) ve Saymalıtay (Somuncuoğlu, 2011b) kaya resim alanlarında rastlanmaktadır.

Resim 12. Özbekistan Hocakent Bir Keçi ve Damga (Khujanazarov, 2011, s.187)

Çizim 8. Özbekistan Hocakent İnsan Görselleri ve Hayvanlar ((Khujanazarov, 2011, s.187)

Resim 13. Moğolistan Bayan Ölgü Aimag Bir Keçi (Tepfer, 2011, s.192)

Resim 14. Moğolistan Baga Oigor II Demir Çağı Keçilerinin Çevrelediği Yaban Öküzleri (Tepfer, 2013, s.155)

Resim 15. Moğolistan Baga Oigor II İlk Tunç Çağı İki At (Tepfer, 2013, s.163)

Resim 16. Moğolistan Saymalıtış Geyikleri (Yılmaz ve Daşman, 2010, s.151)

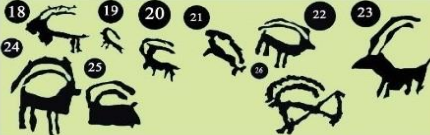

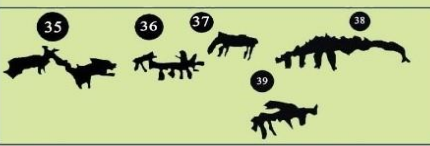

Resim 17. Moğolistan Saymalıtış Dağ Keçileri (Yılmaz ve Daşman, 2010, s.151)

Resim 18. Kazakistan Tamgalısay Geyik (Hermann, 2011, s.34)

Orta Asya Türk sanatında önemli yer tutan betimlemelerin birçoğuna Borluk vadisi kaya resimlerinde rastlanmaktadır. Bu resimler Türk kültürünün Anadolu'daki emekleme sürecinin arkeolojik kanıtları niteliğindedir (Özgül, 2016, s.380). Araştırma bölgemiz ile ilgili verdiğimiz bu örnekler çoğaltılabilir. Kars ve çevresinde bilin insanlarınca yapılacak olan yeni araştırmalar neticesinde tespit edilecek kaya resim alanlarında Orta Asya kaya resim geleneğiyle bağlantılı benzer motiflerin ortaya çıkacağı yolundaki görüşler güç kazanmaktadır.

Tablo 1. Borluk Vadisi Kaya Resimleri Tablosu (A. CEYLAN Arşivi)

ANTROPOMORFİK VE ZOOMORFİK TASVİRLER			RESİM NUMARALARI	ÇİZİM
	ANTROPOMORFİK	ZOOMORFİK		
İnsan (Human)	4		Resim 1, Resim 2, Resim 3, Resim 4	
Geyik (Deer)		2	Resim 5, Resim 6	
Dağ Koyunu (Mountain Sheep)		3	Resim 7, Resim 8, Resim 9	
Köpek (Dog)		5	Resim 10, Resim 11, Resim 12, Resim 13, Resim 14	
Yaban Sığırtı (Wild Cattle)		3	Resim 15, Resim 16, Resim 17	
Dağ Keçisi (Mountain goat)		9	Resim 18, Resim 19, Resim 20, Resim 21, Resim 22, Resim 23, Resim 24, Resim 25, Resim 26	
Erkek Dağ Keçisi (Male Mountain Goat)		3	Resim 27, Resim 28	
Dişi Dağ Keçisi (Female Mountain Goat)		1	Resim 29, Resim 30	
Dağ Keçisi Avlayan İnsan (Mountain Goat Hunter)	1		Resim 31	
Süvari (Cavalry)	2		Resim 32, Resim 33	
Köpek (Dog)		1	Resim 34	
Tanımlanamayan Figür (Unidentified Rock Image)		5	Resim 35, Resim 36, Resim 37, Resim 38, Resim 39	
TOPLAM	7	32		
GENEL TOPLAM	39			

Sonuç

Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında bulunan Anadolu coğrafyasının kuzeydoğu bölümünde yer alan Kars bölgesi eski çağlardan beri göçer-konar toplulukların yol güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Kars özellikle Orta Asya'nın batı yönünde yapılan göçlerin Kafkasya'dan sonraki durağı

konumunda bir bölgedir. Doğu Anadolu coğrafyasının birçok bölgesinde olduğu gibi Kars bölgesinde de bilim insanlarınca çeşitli betimlemeleri konu alan kaya resimleri tespit edilmiştir.

Kars İl merkezinin 6 km batısında yer alan Azat Köyü sınırları içerisindeki Borluk vadisinde birbirinden farklı konuları içerik edinen 39 kaya resmi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kaya resimleri içerisinde en çok çizilen figür dağ keçisidir. Türklerin kullandığı en eski damgalardan biri olan dağ keçisi bağımsızlığın ve egemenliğin sembolüdür. Kars bölgesi sınırları içerisindeki diğer kaya resim alanlarında ve Doğu Anadolu bölgesi sınırları içerisindeki birçok yerde dağ keçisi çizimi vardır. Orta Asya coğrafyasının birçok farklı noktasında da benzer dağ keçisi çizimleri tespit edilmiştir. Çizimi yapılan dağ keçilerinin belirgin olan geriye kavisli boynuzları, bacakları, toynakları, kuyrukları ve cinsel organları çizim yapan kişilerin kendine has bir sanat tarzının olduğunu ortaya koyar. Borluk vadisinde çizimi yapılan diğer bir hayvan figürü ise geyiktir. Geyik kurttan sonra Türk mitolojisinin en köklü simgelerinden biridir. Hem Doğu Anadolu bölgesinde hem de Orta Asya coğrafyasında yer alan kaya resim alanlarında çizimi en çok tercih edilen figürler arasında yer alır. Borluk vadisi geyik çizimlerinin benzer en güzel örneklerine Kars Kağızman'daki Geyiklitepe de rastlanmaktadır. Borluk vadisinde domuz çizimlerine de rastlanmıştır. Farklı büyüklükte ve yürür halde tasvir edilen domuzlarında Türk kültüründe yeri vardır. On İki Hayvanlı Türk Takvimine göre soğuk ve sert geçen on ikinci ayı temsil etmektedir.

Borluk vadisinde çizimi tespit edilen hayvanlardan dağ koyunu, yaban sığırı ve oğlak figürleri vücut hatları olarak belirgin çizilmişlerdir. Hareket halinde tasvir edilen bu figürlerin benzerlerine Orta Asya'daki kaya resim merkezlerinde rastlanmaktadır.

Atlı süvariler ve dağ keçisi avlayan insan figürleri Borluk vadisi kaya resimlerinin önemli çizimleri arasında yer alır. Orta Asya'da da benzer örnekleri bulunan bu figürler dönemin avcı-toplayıcı ekonomik yapısını ortaya koymasından dolayı önemlidir.

Borluk vadisi kaya resimleri bu bölgede etkinliği bulunmuş eskiçağ insanlarının yaşam tarzlarını ortaya koymasından dolayı önemlidir. Borluk vadisi kaya resimleri döneminin yaşam tarzının sanatsal bir dışı vurumu olarak dikkate değer çizimlerdir. Çünkü insan-doğa mücadelesi burada tasvir edilen birçok hayvan ve insan sahnesinde mevcuttur.

Efsanelere, destanlara, sanat eserlerine vb. konu olan Borluk vadisi figürleri hem Türk kültür coğrafyasının tespiti açısından, hem de Türk kültürünün oluşum zamanlarının yansıtması bakımından önemlidir.

Borluk vadisi kaya resimlerinin benzerlerine ve çizim tekniklerine Orta Asya'nın farklı coğrafyalarında (Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Moğolistan vb.) rastlanmaktadır. Aynı sanat anlayışına sahip olan bu çizimler eskiçağda Kars bölgesinde yaşayan göçer-konar toplulukların Orta Asya'dan buraya göç ettiği tezini güçlendirmektedir. Ayrıca bu benzerlikler Orta Asya merkezli Türk dünyasının sanata bakış açısı ve Türk sanat tarihinin köklerinin tespiti açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde araştırma tarihi çok eskiye gitmeyen kaya resim tespit çalışmaları arttıkça yukarıda belirtilen hususların güçlendirilmesi yolunda önemli adımlar atılacaktır.

Etik Beyan

"Borluk Vadisi Kaya Resimlerinin Sanatsal Açından Önemi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Alok, E. (1988). *Anadolu'da Kaya Üstü Resimleri*. İstanbul.
- Anati, E. (1968). Anatolia's Earliest Art. *Archaeology*. 22-35.
- Atalay, B. (1985). *Divanü-Lugat'it-Türk I*. (Çev. Besim Atalay). Ankara.
- Bednarik, R. G. (2020). Rock Art. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/358044944>.
- Belli, O. (2007). Kars Bölgesinde Tespit Edilen Tarih Öncesi Döneme Ait Kaya Resimleri. *Kars 2. Kent Kurultayı-Kafkasya'da Ortak Geleceğimiz*. (Ed. O. Belli). İstanbul.

- Bingöl, A. (2003). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bingöl, A. (2016). Yüzeysel Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 347-355.
- Bingöl, B. (2020). *Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Dağ Keçisi Motifi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Bourgeois, J. (2008-2009). *Paard en Mens op de Centraal-Aziatische Petrogliefen*. Belgium.
- Ceylan, A. (2002). Anadolu'daki İlk Türk Yerleşmelerinden Cunnî Mağarası. *Türkler Ansiklopedisi*. 6. 425-429.
- Ceylan, A. (2006). Türk Dünyasında Yeni Kaya Resimleri. *XV. Türk Tarih Kongresi*. (11-15 Eylül). Ankara.
- Ceylan, A. (2008a). Doğu Anadolu Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi. *Bilim ve Ütopya*. 163. 26-35.
- Ceylan, A. (2008b). *Doğu Anadolu Araştırmaları I (Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır, 1998-2008)*. Erzurum.
- Ceylan, A. (2014). Türk Dünyasında Yeni Kaya Resimleri. *XVII. Türk Tarih Kongresi*. (15-17 Eylül). Ankara.
- Ceylan, A. (2015a). Çıldır Başköy Kaya Resimleri. *Belgü*, 2. 7-28.
- Ceylan, A. (2015b). *Doğu Anadolu Araştırmaları II (Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır, 2008-2014)*. Erzurum.
- Ceylan, A. (2016). Geyiklitepe Kaya Resimleri ve Runik Yazıtları. III. *Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Erzurum. 85-96.
- Ceylan, A. (2018). Doğu Anadolu'da Erken Dönem Türk İzleri III Kars-Digor (Dolaylı) Kaya Resimleri. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*. 1-5 Eylül-Ankara. 1-30.
- Ceylan, A. (2022). *Doğu Anadolu'da Erken Dönem Türk İzleri*. Ankara.
- Ceylan, A. ve Aydın, T. (2021). Elmalı Kaya Resimleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (1). 535-556.
- Ceylan, A. ve Bingöl, A. (2008). 2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars, ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı/2*. Ankara.
- Ceylan, A. ve Bingöl, A. (2020). Kars Borluk Vadisi Kaya Resimleri. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*. 402, 52-57.
- Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2020). Erken Dönem Anadolu Türk Tarihinde Cunnî Mağarasının Yeri ve Önemi. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*. 400, 4-9.
- Ceylan, A. ve Karageçi, M. (2020). Doğu Anadolu Kaya Resimleindeki Süvari Tasvirleri. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*. 68, 42-49.
- Ceylan, A. ve Özgül, O. (2018). Kars'ta Türk Kültürünün Erken Dönem İzleri ve Yeni Keşifler. *Bilim ve Ütopya*. 286. 69-71.
- Ceylan, A. ve Özgül, O. (2018). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültürünün Erken Dönem Şifreleri Kaya Resimleri. *16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*. İstanbul. 626-632.
- Ceylan, A. ve Üngör, İ. (2020). Doğu Anadolu Kaya Resimlerinin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*. 401. 36-43.
- Ceylan, N. (2016). Yağlıca Kalesi'nde Yılan Figürü ve Türklerde Yılan Simgesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 39. 409-421.
- Ceylan, N. (2018). Türk Kültüründe Geyik Kavramı ve Kuzeydoğu Anadolu Kaya Resimlerindeki Geyik Tasvirleri. *IV. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. 871-890.
- Çoruhlu, Y. (1993). *Türk Sanatının ABC'si*. İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken Devir Türk Sanatı (İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi)*. İstanbul.
- Demir, M. (2013). *Kars Kent Coğrafyası* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul.
- Franfort, H. P. (1995). Les Petroglyphes de Tamgaly. *Bulletin of the Asia Institute*. 9. 167-207.
- Günaşdı, Y. (2016). Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 39. 391-407.
- Günaşdı, Y. ve Karcioğlu, U. (2022). Traces of the Origin of Traditional Sports in Çıldır Başköy Rock Art. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*. 13 (8). 2062-2067.
- Hermann, L. (2011). Rock Art of Tamgaly Kazakhstan. *Adoranten*. 26-40.
- Karageçi, M. (2016). Borluk Vadisi Erken Demir Çağı Mezarı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1. 253-265.
- Karpuz, H. (1977). Çamuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik*. 10. (212). 1-6.
- Khujanazarov, M. (2011). Rock Art Sites in Uzbekistan. *Rock Art in Central Asia*. Ed. Jean Clothes. 99-112. France.
- Kökten, İ. K. (1943). Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor. *Belleten*, VII/27, Ankara, 601-613.
- Mercan, A. Ö. (2019). Türk Kaya Resimlerinin Sanatsal Kabulü. *Ulakbilge*, 41. 755-765.
- Özey, R. (2002). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İstanbul.
- Özgül, O. (2015). Erzurum Bölgesi Kaya Panoları. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 10. 169-198.
- Özgül, O. (2016). Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik ve Güneş Kursu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 39. 371-390.
- Özgül, O. (2018). Orta Asya Kaya Resimleri Işığında Kars-Ardahan Kaya Resimlerindeki Av ve Tuzak Sahneleri. *IV. Türk Şöleni Bildirileri (893-911)*, Erzurum.
- Özgül, O. (2021). Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri. *Belleten*. 304. 781-818.
- Özgül, O. ve Bingöl, B. (2021). Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Gurup Dağ Keçisi Motifi. *Art-Sanat*. 491-527.

- Sevindi, C. (1999). *Sarıkamış'ın Coğrafi Etüdü* (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Somuncuoğlu, S. (2011a). *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*. İstanbul.
- Somuncuoğlu, S. (2011b). *Saymaltaş: Gökyüzü Atları*. İstanbul.
- Tepfer, E. J. (2011). The Altai Mountains in Northwest Mongolia. *Rock Art in Central Asia*. Ed. Jean Clothes. 113-120. France.
- Tepfer, E. J. (2013). Late Pleistocene and Early Holocene Rock Art from the Mongolian Altai: The Material and its Cultural Implications. *Arts*. 2. 151-181.
- Uyanık, M. (1968) Le incisioni rupestri di Tirisin, Anatolia. *Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici*. 3. 133-148.
- Uyanık, M. (1972). Sat Rock-Drawing Centre, Eastern Anatolia. *Almogaren*. 3. 207-220.
- Üngör, İ. (2016). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereçi Kaya Resimleri). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 39. 357-370.
- Üngör, İ. (2018). Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler. *IV. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Türk Şöleni Bildirileri*. 325-345.
- Yılmaz, A. (2013). Saymalı Taş Petrogliflerindeki Toy (Şenlik) Sahneleri Üzerine. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXVIII/1. 223-248.
- Yılmaz, A. ve Daşman, A. (2010). Saymaltaş'ın Bronz Dönemi Petroglifleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5. 143.159.

EXTENDED ABSTRACT

The geography of Anatolia, located at the very center of the Asian, European and African continents, is very important from a geopolitical point of view. Kars, which has hosted many civilizations, has a long history. Kars is located at the entrance of the Caucasus due to its location and has been one of the frequent destinations of nomadic-konar communities on the road route throughout history.

Surrounded by high mountains geographically, Kars is surrounded by Akbaba and Kısır Mountains in the north, Ağrı Mountain and Aras Güneyi Mountains in the south, Allahuekber Mountains in the northwest and Yağca, Kotur and Dumanlıdağ Mountains in the center of its territory. The main rivers of Kars are Aras River, Arpaçay and Kars Stream. In Kars, where severe continental climate conditions prevail in terms of climate, average temperature values are low and it has an irregular precipitation regime. When the region is examined in terms of vegetation, it is seen that a steppe structure is dominant. In addition, grassland areas are among the dominant plant species in the region.

The historical past of Kars goes back to ancient times. On the way to enlighten the prehistory of Kars, İ. Important field studies were carried out by K. Kökten. As a result of these studies, many historical artifacts and historical places have been identified. I. K. Kökten also conducted research on the natural historical roads, geographical surface forms, climate and vegetation on the aforementioned region and made important determinations. I. The prehistoric research led by K. Kökten has been continued by scientists on various research subjects until today. One aspect of these research topics is rock painting studies, which enable us to reach important information about the prehistory of Kars.

The Eastern Anatolia region, which is the continuation of the Central Asia and Caucasus geography, is a geography where rock painting areas are intense. The most common places in the region are Van, Hakkari, Kars, Ardahan, Erzurum and Erzincan. As a result of the researches carried out by scientists, in Kars region: Kurbanaga cave rock paintings, Yazılıkaya rock paintings (Bingöl, 2003, p.174), Geyiklitepe rock paintings, Karaboncuk-Çeşmebaşı rock paintings, Yağca rock paintings, Tunçkaya rock panels, Flowered rock panels, Coal rock panels, Kömürlü-Emir Kazgan rock paintings, Dereçi rock paintings, Digor/Indirect rock paintings (1st and 2nd area), Doyumlu rock paintings and Borluk valley rock paintings are the subject of our research.

Rock paintings appear sporadically in almost all countries. Prehistoric rock paintings represent the greatest evidence we have of the cultural, cognitive and artistic beginnings of humanity. With the effect of its relative permanence, it has deeply affected the beliefs and cultural traditions of societies to date. That's why rock paintings are an integral part of humanity's collective memory and the most important surviving witness of our cultural evolution.

In understanding the artistic perspective of rock paintings, it is important to know the various religious beliefs, the Central and Inner Asian fauna that developed depending on geographical conditions, and the animal style that emerged as a requirement of the life style that developed depending on all these criteria. In ancient times, animals were considered sacred. For this reason, animal depictions started to become widespread and over time, an understanding of art called animal style emerged.

The Rock Paintings are located in the Borluk valley within the borders of Azat Village, which is 6 km west of the city center of Kars. Here, 39 figures were identified. 4 of them are humans, 9 of them are male mountain goats, 3 of them are female mountain goats, 3 of them are wild cattle, 3 of them are mountain sheep, 1 kid is hunting, 2 deer, 5 pigs, 2 cavalry, 1 mountain goat hunting human and it is in the form of 6 unidentified drawings.

It is not known exactly which period of history the rock paintings of Kars Borluk valley correspond to chronologically. However, it is thought that it was built by nomadic-konar communities who came to the region from the Bronze Age. When the stone surfaces on which the rock paintings are drawn in Kars and its surroundings, including the Borluk Valley rock paintings are examined, it is seen that andesite and basalt rocks are preferred. When the drawing technique of the Borluk valley rock paintings is examined, generally forging, striking and scraping techniques are used. Especially in goat drawings, pecking, line and line-pecking techniques are dominant.

More than 30 different figures, including animal, human, trap scene, tree of life, sun disc, anthropomorphic depiction and unidentified figures, were identified in Kars and its surrounding rock painting areas. On the other hand, at least 8 of these figures, more than 30 of which were identified in the rock paintings of the Borluk Valley, were depicted. The most depicted figure is mountain goats, whose body lines are specified as male and female. Animals such as mountain goat, deer, pig and kid bear important symbolic meanings such as independence, sovereignty and power in Turkish culture. The people who draw, which we can call the artists of the period, drew the figures while they were working on the stone, either stationary or in motion. Similar to Borluk valley rock paintings and drawing techniques are frequently encountered in the rock painting areas of the Eastern Anatolia region and Central Asia (Azerbaijan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Mongolia, Kazakhstan).

Legends, epics, works of art, etc. Borluk valley figures, which are the subject, are important both in terms of determining the Turkish cultural geography and reflecting the formation times of Turkish culture. Since the similarity of Borluk valley rock paintings and drawing techniques are encountered in different geographies of Central Asia, it strengthens the thesis that nomadic-konar communities living in Kars region in ancient times migrated here from Central Asia. In addition, these similarities are of great importance in terms of the Central Asian-centered Turkish world's perspective on art and the determination of the roots of Turkish art history.